

Sygn. akt IV CSK 257/14

POSTANOWIENIE

Dnia 4 lutego 2015 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Krzysztof Pietrzykowski (przewodniczący)

SSN Anna Kozłowska

SSN Agnieszka Piotrowska (sprawozdawca)

Protokolant Bogumiła Gruszka

w sprawie z powództwa Z. R., T. S. A. U. i W. S.

przeciwko Oddziałowi P. w A.

o ustalenie,

po rozpoznaniu na rozprawie

w Izbie Cywilnej w dniu 4 lutego 2015 r.,

skargi kasacyjnej powodów T. S. i A. U.

od wyroku Sądu Apelacyjnego w (...)

z dnia 30 grudnia 2013 r., sygn. akt I ACa (...),

**przedstawia składowi siedmiu sędziów Sądu Najwyższego do
rozstrzygnięcia następujące zagadnienie prawne:**

**Czy art. 189 k.p.c. może stanowić podstawę żądania przez
członka stowarzyszenia ustalenia nieistnienia uchwały organu
stowarzyszenia nie dotyczącej jego stosunku członkostwa ?**

UZASADNIENIE

Sąd Okręgowy w S., uwzględniając powództwo Z. R., T. S., W. S. i A. U., ustalił nieistnienie uchwały Zarządu Tymczasowego Oddziału P. w A. w sprawie zwołania na dzień 28 marca 2009 r. Zwyczajnego Zjazdu Oddziału P. w A. oraz nieistnienie wszystkich uchwał Zwyczajnego Zjazdu Oddziału P. w A. podjętych w dniu 28 marca 2009 roku. Oddalił powództwo w pozostałej części, obejmującej żądanie ustanowienia dla Oddziału P. w A. kuratora na podstawie art. 42 k.c. oraz orzekł o kosztach procesu.

W uzasadnieniu wyroku Sąd pierwszej instancji wskazał, że uchwałą nr (...) z dnia 4 grudnia 2008 r. Zarząd Główny P. powołał Zarząd Tymczasowy Oddziału P. w A. (dalej jako Oddział) i zobowiązał go, między innymi, do przygotowania i zwołania w pierwszym kwartale 2009 r. Zjazdu tego Oddziału zgodnie ze Statutem P., Ordynacją Wyborczą oraz uchwałą nr (...) Zarządu Głównego P. z dnia 26 kwietnia 2008 r. W grudniu 2008 roku w poszczególnych jednostkach organizacyjnych (kołach) Oddziału odbyły się zebrania sprawozdawczo- wyborcze członków stowarzyszenia, w trakcie których wyłonieni zostali delegaci na Zwyczajny Zjazd Oddziału P. w A., który został zwołany uchwałą Zarządu Tymczasowego Oddziału z dnia 2 marca 2009 roku na dzień 28 marca 2009 roku. W dniu 28 marca 2009 roku odbył się Zwyczajny Zjazd Oddziału, w którym wzięło udział 28 z 36 delegatów. Zjazd podjął osiemnaście uchwał o zróżnicowanym charakterze i przedmiocie, w tym uchwały dotyczące przyjęcia sprawozdań z działalności organów statutowych stowarzyszenia, udzielenia im absolutorium, zmiany statutu Oddziału, wyboru nowych władz Oddziału oraz wyboru delegata na Regionalną Konwencję Oddziałów P. Uwzględniając powództwo we wskazanej na wstępie części Sąd Okręgowy uznał, że powodowie - członkowie Oddziału P. będącego osobą prawną, wykazali swój interes prawny w uzyskaniu postulowanego rozstrzygnięcia Sądu dotyczącego nieistnienia zakwestionowanych uchwał, które mogły wywrzeć wpływ na ich sytuację prawną jako członków stowarzyszenia. Sąd Okręgowy podzielił zarzuty powodów, że stosownie do treści statutu Oddziału, Zarząd Tymczasowy był umocowany jedynie do zwołania Zjazdu Nadzwyczajnego Oddziału, w którym powinni byli uczestniczyć, zgodnie ze statutem, delegaci wybrani na ostatni Zjazd Zwyczajny Oddziału. Tymczasem Zarząd Tymczasowy zwołał na dzień 28 marca 2009 roku nie Zjazd Nadzwyczajny, lecz Zjazd Zwyczajny

Oddziału, w którym brali udział nowi delegaci- wybrani na zebraniach sprawozdawczo- wyborczych przeprowadzonych w grudniu 2008 roku. Sąd Okręgowy uznał w tej sytuacji, że uchwały Zwyczajnego Zjazdu Oddziału nie istnieją w sensie prawnym, albowiem podjęte zostały nie przez uprawnionych według statutu delegatów, lecz przez zgromadzenie osób, które takiego przymiotu nie posiadały. Sąd oddalił natomiast powództwo w pozostałym zakresie uznając, że nie zachodzą podstawy do ustanowienia na podstawie art. 42 k.c. kuratora dla pozwanego Oddziału, albowiem aktualnie Oddziałem kieruje Zarząd wybrany podczas kolejnego Zjazdu Oddziału przeprowadzonego w dniu 16 marca 2013 roku.

Po rozpoznaniu apelacji obu stron Sąd Apelacyjny w (...) wyrokiem z dnia 30 grudnia 2013 roku zmienił zaskarżony wyrok w ten sposób, że oddalił powództwo o ustalenie nieistnienia uchwał wskazanych w pozwie. Sąd drugiej instancji uznał, że w sytuacji braku w prawie o stowarzyszeniach regulacji prawnych stanowiących podstawę prawną do domagania się przez członków stowarzyszenia ustalenia nieistnienia, stwierdzenia nieważności lub uchylenia uchwał organów stowarzyszenia, członek stowarzyszenia może wnieść powództwo jedynie na zasadach ogólnych, a więc na podstawie art. 189 k.p.c. Powodowie nie wykazali jednak podstawowej przesłanki tego powództwa określonej w art. 189 k.p.c., a więc interesu prawnego. Sąd drugiej instancji wskazał, że w porównaniu z relacjami wynikającymi ze stosunku członkostwa w spółdzielni lub uczestnictwa w spółce handlowej, więź członka ze stowarzyszeniem jest słabsza, gdyż ze stosunku członkostwa wynikają dla niego tylko uprawnienia o charakterze organizacyjnym, podczas gdy w przypadku spółek handlowych lub spółdzielni, ich członkom przysługują także uprawnienia majątkowe. Ta okoliczność oraz wzgląd na samorządność stowarzyszeń przemawiają, zdaniem Sądu Apelacyjnego, za potrzebą ścisłego rozumienia interesu prawnego w zaskarżaniu przez członków uchwał organów stowarzyszenia. W świetle orzecznictwa Sądu Najwyższego każdy członek ma niewątpliwie legitymację do zaskarżenia uchwał dotyczących bezpośrednio jego członkostwa, a więc uchwał o jego wykluczeniu lub wykreśleniu ze stowarzyszenia. Natomiast przyznanie każdemu członkowi stowarzyszenia legitymacji do zaskarżania innych, niż wyżej wskazane, uchwał organów stowarzyszenia mogłoby, zdaniem Sądu Apelacyjnego, w poważnym stopniu

utrudnić, a nawet czasami uniemożliwić prawidłowe realizowanie przez stowarzyszenie jego statutowych zadań. Nie świadczy o istnieniu interesu prawnego w rozumieniu art. 189 k.p.c. powoływanie się przez członka na dążenie do zapewnienia zgodności działania stowarzyszenia z prawem lub statutem, ponieważ nadzór nad legalnością działania stowarzyszenia jest sprawowany przez uprawnione organy w sposób wskazany w art. 29 prawa o stowarzyszeniach. Dla zaistnienia interesu prawnego niezbędne jest, zdaniem Sądu Apelacyjnego, wykazanie, że zaskarżone uchwały organów stowarzyszenia rodzą konkretne i niekorzystne skutki w sferze praw powoda jako członka stowarzyszenia bądź przynajmniej stwarzają realne zagrożenie dla jego prawnie chronionych interesów. Tych okoliczności powodowie, zdaniem Sądu Apelacyjnego, nie wykazali, co prowadziło do oddalenia powództwa.

W skardze kasacyjnej powodowie T. S. i A. U. zarzucili naruszenie art. 189 k.p.c. przez jego błędną wykładnię i niewłaściwe zastosowanie polegające na błędnym przyjęciu, że skarżący nie mają interesu prawnego w żądaniu ustalenia nieistnienia zakwestionowanych uchwał podczas gdy pozostają oni w niepewności, czy decyzje podjęte przez Zjazd Oddziału, nie będące w istocie, zdaniem powodów, uchwałami najwyższego organu Oddziału, wiążą ich jako członków i wpływają wobec tego na ich sytuację prawną. Formułując te zarzuty domagali się uchylenia zaskarżonego wyroku i wydania orzeczenia co do istoty sprawy lub przekazania sprawy Sądowi drugiej instancji do ponownego rozpoznania i rozstrzygnięcia o kosztach postępowania kasacyjnego.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Rozpoznając niniejszą skargę kasacyjną, Sąd Najwyższy, powziął poważne wątpliwości prawne, czy członek stowarzyszenia może żądać na podstawie art. 189 k.p.c. ustalenia nieistnienia uchwały organu stowarzyszenia wskutek naruszenia postanowień statutu, podjętej w sprawie nie dotyczącej jego stosunku członkostwa, w sytuacji istnienia mechanizmu nadzoru nad zgodnością uchwał organów stowarzyszenia z prawem lub postanowieniami statutu, w tym także ich kontroli sądowej, przewidzianego w przepisach ustawy z dnia 7 kwietnia 1989 r. - Prawo o stowarzyszeniach (t.j. Dz. U. z 2001 r. Nr 79, poz. 855 ze zm. - dalej jako p.o s.).

W orzecznictwie Sądu Najwyższego wyrażony został, zwłaszcza na tle przepisów prawa spółdzielczego, pogląd o możliwości wyodrębnienia obok uchwał bezwzględnie nieważnych (art. 58 k.c.) i uchwał wzruszalnych (względnie nieważnych) także kategorii uchwał nieistniejących (*actus non existens*). W judykaturze wskazuje się, że uchwała nie istnieje, gdy przykładowo posiedzenie "organu" zostało samorzutnie zwołane przez grupę członków bez zachowania wymaganej procedury, uchwałę podjęto bez przewidzianego w statucie quorum albo bez wymaganej większości głosów, wyniki głosowania zostały sfałszowane, zastosowano przymus fizyczny wobec członków, uchwała została podjęta nie na serio, zaprotokołowano uchwałę jako podjętą bez uprzedniego przeprowadzenia głosowania lub uchwała została podjęta przez organ nieistniejący (por. wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 13 marca 1998 r., I CKN 563/97, OSNC 1998, nr 12, poz. 205 i z dnia 14 marca 2012 r., I CSK 382/12, OSNC - ZD 2013, nr 4, poz. 80). W rozpoznawanej sprawie powodowie wywodzili, że zakwestionowane uchwały Zjazdu Oddziału P. nie istnieją, ponieważ zostały podjęte nie przez uprawnionych do tego, w świetle postanowień statutu Oddziału delegatów, lecz przez osoby nie posiadające tego przymiotu i w związku z tym nieuprawnione do podejmowania uchwał wiążących wszystkich członków Oddziału.

Prawo o stowarzyszeniach nie przewiduje wprost uprawnienia członka stowarzyszenia do zaskarżenia uchwał statutowych organów stowarzyszenia z powodu ich niezgodności z prawem lub statutem. Brak jest bowiem w tym akcie prawnym regulacji podobnych do art. 42 ustawy z dnia 16 września 1982 r. - Prawo spółdzielcze (tekst jednolity: Dz.U. z 2013 r., poz. 1443) lub art. 249, 252, 422 i 425 k.s.h. Przepisy p.o.s. przewidują w art. 14, 16 i 21 kontrolę sądu rejestrowego nad zgodnością z prawem statutu oraz uchwał organów stowarzyszenia dotyczących zmian statutu stanowiących podstawę wpisu do rejestru sądowego, która nie obejmuje jednak, jak przyjął Sąd Najwyższy, badania zgodności tych uchwał z dotychczasowym statutem, a więc także tego, czy uchwały zapadły w sposób zgodny ze statutem stowarzyszenia (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 maja 1993 roku, I PR 36/93, OSNC 1994, nr 2, poz. 41). Sądową kontrolę zgodności uchwał organów stowarzyszenia z prawem lub statutem przewiduje art. 29 ustęp 1 punkt 2 p.o.s., zgodnie z którym sąd na wniosek organu nadzorującego

stowarzyszenie, o którym mowa w art. 8 ustęp 5 p.o.s., lub na wniosek prokuratora, może uchylić niezgodną z prawem lub statutem uchwałę stowarzyszenia.

W orzecznictwie Sądu Najwyższego ugruntowany jest pogląd, że członek stowarzyszenia może w drodze sądowej dochodzić ochrony członkostwa przed niezgodnym z prawem lub statutem wykluczeniem lub wykreśleniem (por. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 6 stycznia 2005 roku, III CZP 75/04, OSNC 2005, nr 11, poz. 188, wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 24 czerwca 2009 r., I CSK 535/08, nie publ. i z dnia 24 stycznia 2013 r., II CSK 170/12, nie publ., postanowienia Sądu Najwyższego: z dnia 20 czerwca 2007 r., II CSK 100/07, OSNC-ZD 2008, nr 2, poz. 37 i z dnia 28 listopada 2008 r., V CSK 278/08, nie publ.). W przytoczonych orzeczeniach Sąd Najwyższy, powołując się na art. 45 ustęp 1 Konstytucji i art. 6 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzonej w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r. (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284), stanął jednoznacznie na stanowisku, że członek stowarzyszenia może poszukiwać sądowej ochrony łączącego go ze stowarzyszeniem cywilnoprawnego stosunku członkostwa w drodze wykorzystania przewidzianych prawem instrumentów, w tym powództwa z art. 189 k.p.c. Wykreślony lub wykluczony członek ma interes prawny w wytoczeniu takiego powództwa, albowiem kwestionując zgodność z prawem lub statutem uchwały organu stowarzyszenia o jego wykluczeniu lub wykreśleniu żąda w istocie ustalenia, że cywilnoprawny stosunek członkostwa nadal istnieje; dąży więc do jednoznacznego wyjaśnienia swojej niejasnej i niepewnej, bo spornej w relacji ze stowarzyszeniem, sytuacji prawnej.

Poważne wątpliwości prawne odnoszą się natomiast co do tego, czy członek stowarzyszenia może na podstawie art. 189 k.p.c. zaskarżyć do sądu uchwały organów stowarzyszenia z powodu ich niezgodności z prawem lub statutem (lub jak w rozpoznawanej sprawie- uchwały nieistniejące) dotyczące spraw innych niż jego członkostwo, w szczególności dotyczące kwestii związanych z wewnętrzną organizacją i funkcjonowaniem stowarzyszenia. Wątpliwości te mają źródło w przytoczonych na wstępie regulacjach prawa o stowarzyszeniach. Powstaje bowiem pytanie, czy istnienie mechanizmu nadzoru prokuratora i organów wskazanych w art. 8 ustęp 5 p.o.s. nad zgodnością uchwał stowarzyszenia z prawem lub statutem oraz kontroli sądu, o której mowa w art. 29 p.o.s., oznacza

niedopuszczalność zaskarżenia przez członka na podstawie art. 189 k.p.c. uchwał odnoszących się do kwestii innych niż wykluczenie lub wykreślenie ze stowarzyszenia. Chodzi o to, czy można przyjąć, że członek nie ma tu interesu prawnego, ponieważ istnieje inna forma ochrony jego praw, przewidziana w art. 29 p.o.s.

Możliwe są, jak się wydaje, dwa stanowiska. Pierwsze, zgodnie z którym brak w prawie o stowarzyszeniach przepisu podobnego do art. 42 prawa spółdzielczego jest celowym zabiegiem ustawodawcy, zmierzającym do ograniczenia możliwości swobodnego zaskarżania przez członków wszelkich uchwał organów stowarzyszenia ocenianych przez członka jako niezgodne z prawem lub statutem lub jako uchwały nieistniejące. Można przyjąć, że ustawodawca uznał za wystarczający do eliminacji wadliwych uchwał opisany wyżej mechanizm kontroli sprawowanej przez sąd rejestrowy na podstawie art. 14, 16 i 21 p.o.s. oraz przez sąd na podstawie art. 29 ustęp 1 punkt 2 p.o.s. w wyniku inicjatywy zgłoszonej przez organ nadzorujący stowarzyszenie lub prokuratora. Za wystarczający – z punktu widzenia konstytucyjnie gwarantowanej wolności zrzeszania się (art. 58 Konstytucji) oraz z punktu widzenia potrzeby umożliwienia obywatelom równego, bez względu na przekonania, prawa czynnego uczestniczenia w życiu publicznym, wyrażania zróżnicowanych poglądów oraz realizacji indywidualnych pasji i zainteresowań (por. preambuła do prawa stowarzyszeniach). Można także przyjąć, że tego rodzaju rozwiązanie chroni sądy powszechne przed znaczną liczbą powództw członków stowarzyszeń, które mogłyby wpływać, gdyby nie było wskazanego wyżej swoistego „filtru” w postaci wstępnej oceny legalności uchwały dokonanej przez organ lub prokuratora przed jej zaskarżeniem do sądu.

Możliwe jest także przyjęcie poglądu przeciwnego, zgodnie z którym w świetle art. 45 ustęp 1 Konstytucji i art. 6 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzonej w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r. (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284), członek stowarzyszenia ma prawo do zaskarżenia na zasadach ogólnych, w tym w drodze powództwa z art. 189 k.p.c., także nie istniejących lub sprzecznych z prawem, zdaniem członka, uchwał organów stowarzyszenia nie odnoszących się bezpośrednio do wykluczenia lub wykreślenia

ze stowarzyszenia. Można bowiem przyjąć, że niezależnie od trybu kontrolnego przewidzianego w rozdziale 3 p.o.s., źródłem interesu prawnego w rozumieniu art. 189 k.p.c. w zaskarżeniu tego rodzaju uchwał jest sam stosunek członkostwa w stowarzyszeniu, jeśli kwestionowane uchwały dotyczące spraw wewnętrznych stowarzyszenia (np. uchwały w przedmiocie sposobu zwołania i obradowania, głosowania, podejmowania uchwał w przedmiocie spraw wewnątrzorganizacyjnych takich jak przyjęcie sprawozdań z działalności organów stowarzyszenia, udzielenie absolutorium, wyboru władz stowarzyszenia itp.) wpływają na pozycję prawną członka wobec stowarzyszenia, determinując na przykład zakres jego praw lub obowiązków, a sposób ich podjęcia lub ich treść budzą wątpliwości członka co do tego, czy zobowiązany jest je respektować.

Nadzór nad stowarzyszeniami regulowany w rozdziale 3 p.o.s. jest w dużym stopniu nakierowany na zapewnienie zgodności działania stowarzyszenia z porządkiem prawnym. Cel publicznoprawny przeważa nad interesem prywatnym członka stowarzyszenia, poszukującym sposobu zapewnienia podejmowania przez organy stowarzyszenia uchwał dotyczących spraw wewnętrznych stowarzyszenia w zgodzie z prawem lub postanowieniami statutu. Objęcie możliwości zaskarżenia tego rodzaju uchwał wyłącznie regulacją przewidzianą w art. 29 p.o.s. odbiera członkowi stowarzyszenia prawo do wpływu na wewnętrzne sprawy jego stowarzyszenia, albowiem uzależnia poddanie uchwał kontroli sądowej od autonomicznej decyzji prokuratora lub organu nadzorczego, skłonnych, jak się wydaje, do oceny zakwestionowanych przez członka uchwał, przede wszystkim z punktu widzenia istnienia interesu publicznego w ich ewentualnym zaskarżeniu. Na decyzję tę członek stowarzyszenia nie ma żadnego wpływu, czego przykładem jest rozpoznawana sprawa, w której powodowie zwrócili się najpierw do Prokuratora Rejonowego w S. o spowodowanie, na podstawie art. 29 ustęp 1 p.o.s., uchylenia uchwał Zjazdu Oddziału zapadłych w dniu 28 marca 2009 roku, wskazując, że zostały one podjęte z naruszeniem postanowień statutu Oddziału. Prokurator wniosek ten pozostawił bez dalszego biegu, co spowodowało wniesieniu przez członków pozwu o ustalenie nieistnienia tych uchwał.

Poruszona w pytaniu skierowanym do rozszerzonego składu sędziów Sądu Najwyższego kwestia ma istotne znaczenie jurydyczne i praktyczne, bowiem

odpowieź na nie będzie niewątpliwie rzutowała na zakres spraw poddanych kognicji sądu, jeśli przyjąć pogląd o dopuszczalności zaskarżenia przez członka stowarzyszenia także uchwał nie dotyczących bezpośrednio jego wykluczenia lub wykreślenia. Wydaje się jednak, że za odpowiedzią pozytywną na postawione na wstępie pytanie przemawia wzgląd na konstytucyjnie gwarantowane prawo do sądu przewidziane w art. 45 ustęp 1 Konstytucji i art. 6 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności oraz podniesione wyżej argumenty. Przepisy prawa o stowarzyszeniach przewidują znaczny zakres samodzielności obywateli w tworzeniu stowarzyszeń, wytyczaniu ich celów, zadań i kierunków działania oraz podejmowaniu przez organy stowarzyszeń uchwał dotyczących spraw wewnątrzorganizacyjnych. Rozważenia wymaga, czy ta gwarantowana prawem swoboda nie rodzi potrzeby ochrony interesów indywidualnych w drodze oddania sporów na tle zgodności uchwał z prawem lub statutem stowarzyszenia sądowi powszechnemu jako organowi powołanemu do rozstrzygania w postępowaniu cywilnym sporów równorzędnych podmiotów (por. uzasadnienie postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 28 listopada 2008 r., V CSK 278/08, nie publ.). Możliwość zaskarżenia przez członka stowarzyszenia uchwał sprzecznych z prawem lub uchwał nieistniejących nie godzi w samorządność stowarzyszenia, ani jej nie ogranicza, lecz zmierza do zapewnienia jego prawidłowego, zgodnego z prawem i statutem funkcjonowania, co leży zarówno w interesie członka, jak i stowarzyszenia.

Kierując się zreferowanymi wyżej względami, Sąd Najwyższy, na podstawie art. 59 ustawy z dnia 23 listopada 2002 roku o Sądzie Najwyższym (Dz. U. nr 240, poz. 2052 ze zmianami), postanowił, jak w sentencji.